

Strokovni članek / Professional article

PRIPOMOČKI ZA OSKRBO STOME SKOZI ZGODOVINO THE OSTOMY ACCESSORIES THROUGHOUT HISTORY

Aleksandra Oberstar, Metka Zima

Ključne besede: pripomočki za oskrbo stome, razvoj oskrbe stom, enterostomalna terapija

Key words: ostomy accessories, development of ostomy care, enterostomal therapy

IZVLEČEK

V članku o pripomočkih za oskrbo stome skozi zgodovino in danes na Slovenskem smo poskušali zbrati in predstaviti ključne dogodke, ki so vplivali na oskrbo pacientov s stomo. Le-ti segajo v 70. leta prejšnjega stoletja, ko je bila oskrba z medicinskimi pripomočki zelo slaba ali je sploh ni bilo in so bile uporabljene le gaze in staničevine. Po zaslugi nekaterih zdravstvenih delavcev, ki so se odločili za specializirano šolanje enterostomalne terapije v tujini, so se razmere začele izboljševati – najprej do te mere, da so pacienti s stomo imeli možnost dobiti pripomočke v tujini, kasneje so nekaj od razpoložljivega že dobili na recept v domači specializirani trgovini. Z razvojem enterostomalne terapije, dodatno izšolanih medicinskih sester enterostomalnih terapevtk in podjetij, ki so uvažala pripomočke za oskrbo stome, je zdravstvena nega na področju oskrbe stome dosegla korenite spremembe na bolje. Pacienti s stomo lahko svobodno izbirajo med pripomočki različnih proizvajalcev. Pripomočke za oskrbo stome osebni zdravnik zapiše na naročilnico za medicinskotehnični pripomoček in pacient jih dobi brez doplačila v količini, kolikor jih potrebuje po oceni osebnega zdravnika. Na koncu lahko še enkrat poudarimo, da smo v Sloveniji na področju oskrbe stom primerljivi z najboljšimi v svetovnem merilu.

Abstract

The article presents the historical overview of the key events that have affected the care of people with ostomy in Slovenia. In 1970's the supply of medical accessories was scanty and limited mainly to medical gauzes and cellulose fabrics. The situation improved after some enterostomal therapists had undergone specialized training in caring for stoma patients abroad. The ostomates could be provided with the necessary accessories from abroad and soon some of the products were available on prescription also in the domestic pharmacies. The quality of ostomal care was significantly improved through education of stoma therapists and the availability of imported accessories. The stoma patients can now choose among the products of different suppliers in the amount required and the costs are covered by the health insurance. The quality and ethical standards of stoma patients care in Slovenia are now comparable with those of most developed countries.

Uvod

Izpeljava črevesa kot operativni poseg je bila opisana že v 18. stoletju. Skozi čas lahko sledimo različnim vzrokom, zaradi katerih je bil tak poseg potreben, in tudi razvoju kirurških tehnik, ki so to omogočale. Kljub vse pogostejšim opisom izpeljave črevesa vzporedno s tem ni nikjer pravih opisov načina negovanja stome (Košorok, 2002). Košorok (2002) navaja tudi nekatere tehnike oskrbe stom, ki so se uporabljale skozi zgodovino. Za oskrbo stome je kot najbolj revolucionarno omenjeno klistiranje, ki sta ga prvič opisala Lockhart in Mummery v letu 1927, že v letu 1926 pa Stebbing opisuje uporabo enostavnega pokrovčka za izpeljano črevo. Košorok (2002) opisuje za to obdobje uporabo različnih snovi, s katerimi so kontrolirali izločanje blata, samo stomo pa so pacienti pokrili z gazo, kosmi vate ali staničevino. Velik napredek je pri oskrbi stome pome-

nila uporaba plastičnih mas; najprej v obliki plastičnih vrečic, ki so se nameščale s pomočjo različnih pasov, kasneje s pomočjo lepilnih podlog, ki so istočasno tudi ščitile občutljivo kožo v okolici stome.

Pripomočki za oskrbo stome skozi zgodovino do danes

Kakovostna zdravstvena oskrba pacientov s stomo je danes skoraj sama po sebi razumljiva. Ne smemo pa pozabiti, da ni tako daleč nazaj, ko je bila oskrba s pripomočki za ljudi s stomo še prava iluzija. V razvoju pripomočkov za oskrbo stome so bile velike in male spremembe. Z velikimi se je spreminjala doktrina oskrbe stom, vmes pa so se uvajale tudi manjše estetske in funkcionalne izboljšave in prilagoditve.

Sl. 1. Primer razvoja pripomočkov za oskrbo stome (Interni, 2009).

Figure 1. Sample of ostomy accessories development, (Interni, 2009).

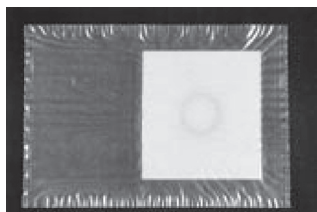
Do srede 20. stoletja so se za zdravstveno nego pacientov s stomo uporabljali staničevina, gaza, vata in bombažni pasovi. V 70. letih so si nekateri stomisti iz tujine priskrbeli pas rudo, ki se je namestil okoli pasu, izločki so se zbirali v PVC-vrečko, ki je bila nameščena prek gumijastega obroča. Pripomoček je omogočal zbiranje izločkov, vendar žal ni nudil zaščite okolne kože in varoval pred smradom in pogostimi kožnimi vnetji. Pas rudo in njegovo uporabo predstavljamo na Sliki 2.

Sl. 2. Pas rudo (Zima, 2003).

Figure 2. Rudo belt (Zima, 2003).

Večjo zanesljivost kot pas rudo je pacientu s stomo predstavljala samolepilna vrečka, ki je žal zaradi močnega lepila mnogokrat poškodovala kožo, kar je predstavljalo velik negovalni problem, saj pacient na poškodovano kožo nove vrečke ni mogel namestiti. To je bil prvi pripomoček za oskrbo stome proizvajalca Coloplast iz Danske v letu 1957 (Zima, 2005).

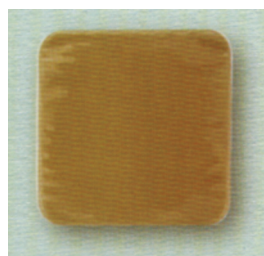

Sl. 3. Prva vrečka za oskrbo stome (Zima, 2003).

Figure 3. The first pouch for ostomy care (Zima, 2003).

Velik korak na področju razvoja pripomočkov za zdravstveno nego stome je bil tudi razvoj hidrokoloidne paste proizvajalca ConvaTec iz Anglije leta 1964, ki je bila tudi osnova za razvoj kožnih podlog iz hidrokoloidne mase. V podjetju Bristol-Myers Squibb iz Velike Britanije so tako na pobudo dr. Jamsa Chaena, priznanega angleškega gastroenterologa, razvili pasto za zaščito kože na trebuhu po operacijah, katerih izid so bile stome, ki so bile posledica ulceroznega kolitisa. Pasta orabase je bila namenjena tudi zdravljenju ran in vnetij v ustni votlini.

Na hidrokoloidni osnovi temeljijo vsi sodobni pripomočki za oskrbo stome. To pomeni, da se pripomočki dobro lepijo s kožo, ne povzročajo alergij in poškodb kože, torej so prijazni za nošenje. Prva kožna podloga na tej osnovi je bila predstavljena leta 1972 (Guyot, et al.).

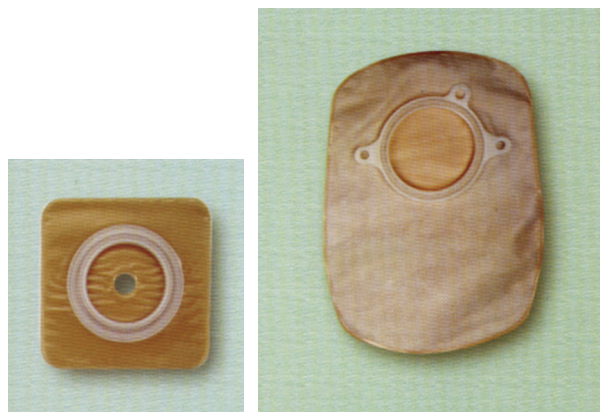

Sl. 4. Kožna podloga iz hidrokoloidne mase (Pripomočki za nego stome, 1995).

Figure 4. Flat of hidrokoloide (Accessories for ostomy care, 1995).

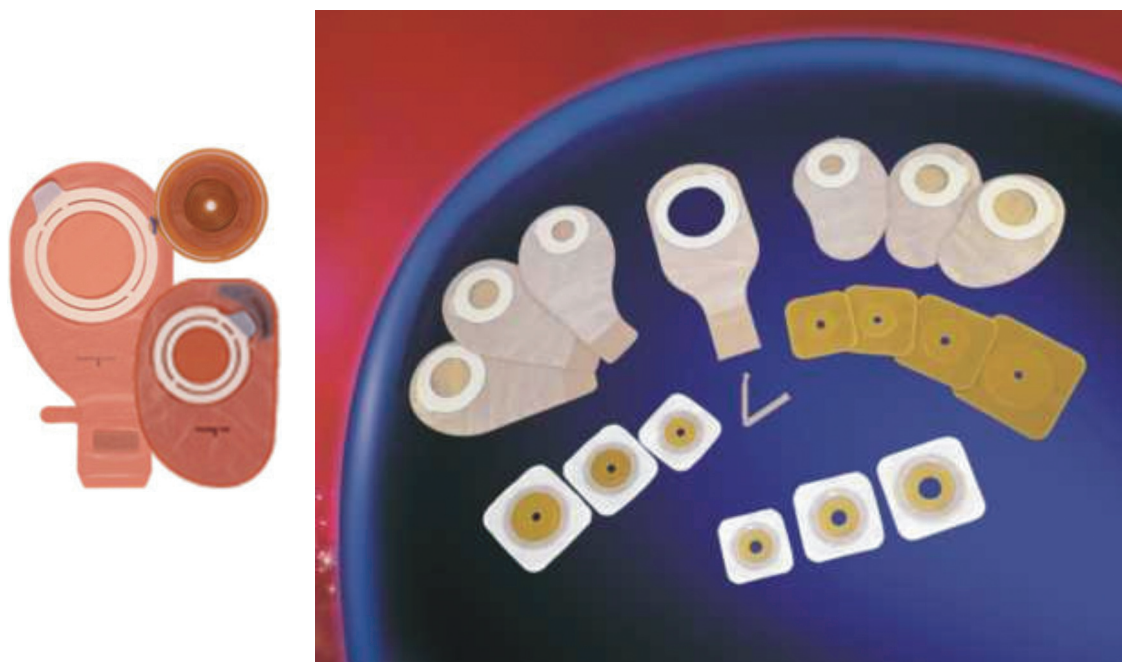
Leta 1977 je proizvajalec Bristol-Myers Squibb predstavil revolucionarni dvodelni sistem, sestavljen iz kožne podloge in vrečke, kjer podloga ostaja nameščena do nekaj dni in se menja le vrečka. Izboljšan je tudi enodelni sistem, kjer je hidrokoloidna podloga sestavni del vrečke in se odstrani, ko je le-ta polna. Vrečke so lahko zaprte ali na izpust za črevesno ali urinsko vsebino (Sl. 5).

Novo veliko spremembo ali bolje rečeno višjo kakovost pri zdravstveni oskrbi stom doprinese »konvex«.

Sl. 5. Dvodelni sistem (Pripomočki za nego stome, 1995).

Figure 5. Two-Piece system (Accessories for ostomy care, 1995).

Sl. 6. Dvodelni sistem na lepljenje (Two-Piece, 2009; Adhesive, 2006).

Figure 6. Adhesive two-piece system (Two-Piece, 2009; Adhesive, 2006).

To so vbočene podloge, ki jih prvi predstavijo pri proizvajalcu Marlen in so namenjene oskrbi ugreznjenih stom, ki so lahko velik negovalni problem (Marlen, 2009).

Po letu 2002 se za uporabo oskrbe črevesnih stom pojavi še izboljšani dvodelni sistem, ki ima združene prednosti enodelnega in dvodelnega sistema. Izboljšava je pri namestitvi oz. pritrditvi vrečke na kožno podlogo. Obroček nadomesti področje lepljenja, zaradi česar je pripomoček bistveno bolj diskreten in hkrati omogoča menjavo vrečk brez odstranitve kožne podloge (Sl. 6).

Uvoz pripomočkov za oskrbo stome je bil v tem času zelo skromen, zato je bilo prizadevanje za izdelavo na domačem trgu toliko bolj intenzivno. Odzvali so se trije proizvajalci: Tosama, Plastor in Tik, kar je bil za tiste čase velik uspeh (Smolič, 2002). Od slovenskih proizvajalcev je tako leta 1982 prve samolepilne vrečke za oskrbo stome izdelala Tosama – tovarna sanitetnega materiala iz Domžal, kasneje pa še proizvajalec medicinske opreme Tik Kobarid, ki je izdelal še vrečko z vgrajeno hidrokoloidno podlogo. Nihče od navedenih proizvajalcev ni vztrajal v proizvodnji pripomočkov za oskrbo stome. Še danes v Sloveniji nimamo lastnih proizvodov pripomočkov za oskrbo stom. Pacienti s stomo so v osemdesetih letih imeli možnost dobiti določeno količino samolepilnih vrečk in hidrokoloidnih podlog na recept, ki so jih lahko prevzeli le v določeni specializirani trgovini z ortopedskimi pripomočki.

Oskrba stome s pripomočki v Sloveniji

Vrnimo se v leto 1977, ko je dr. Pavle Košorok s svojo kirurško dejavnostjo kolorektalne kirurgije vplival na področje zdravstvene nege in rehabilitacije pacientov s stomo. Ob izpopolnjevanju v Angliji in Ameriki se je navdušil nad uporabo pripomočkov za oskrbo stome.

Metka Zima, viš. med. ses., enterostomalna terapevtka, je imela leta 1978 možnost spoznati, kako izvajajo zdravstveno nego in katere pripomočke uporabljajo pri pacientih s stomo v Angliji. To je bil povod, da so prek tujih predstavnikov pripomočkov za oskrbo stome priskrbeli prve hidrokoloidne pripomočke (pektin) (1972) in pripomočke karaja (kavčukove smole) za oskrbo stome. Revolucijo je predstavljal dvodelni sistem proizvajalca Bristol-Myers Squibb, ki ga je bilo pri nas mogoče dobiti le za izjemne primere. Pripomočki so bili na voljo le za uporabo v bolnišnici, nekaj so jih pacienti dobili ob odpustu domov. V domačem okolju so se pacienti morali znajti po svoje. Pacienti, ki so imeli možnost pridobiti pripomočke v tujini, so dobili povrnjene stroške za nakup pripomočkov v 70 % s strani Zavoda za zdravstveno zavarovanje Slovenije (ZZZS). V slovenskih lekarnah tovrstnega sistema ni bilo mogoče dobiti niti na recept niti kupiti. Leta 1987 so na skupščini ZZZS medicinske sestre, organizirane v strokovni sekciji za to področje, posredovale in dosegle, da so bili na seznam pripomočkov poleg samolepilne vrečke priznani še drugi pripomočki, zlasti pomembna kožna podloga.

Sl. 7. Samolepilna vrečka, ki so jo stomisti uporabljali v Sloveniji v 80. letih (Zima, 2003).

Figure 7. Self-adhesive pouch used by ostomy patients in Slovenia in 80.'s (Zima, 2003).

Po letu 1990, ko so se trgi za posle s tujino sprostili, je stekel uvoz pripomočkov za oskrbo stome. Pojavi se več proizvajalcev in več različnih vrst pripomočkov. V tem času je bil omogočen dostop do pripomočkov za oskrbo stome predvsem bolnišnicam. Problem je še vedno predstavljala oskrba pacientov v domačem okolju. Pacienti so pri osebnem zdravniku ali kirurgu operaterju pridobili naročilnico za medicinskotehnični pripomoček, kamor so sodile vrečke, podloge, pasta in posip za nego stome, vendar v lekarnah teh pripomočkov še niso tržili. Stroške je kril ZZS. Pomembno vlogo pri zdravstveni negi pacientov s stomo v bolnišnici, pri rehabilitaciji in oskrbi s pripomočki so imele medicinske sestre enterostomalne terapevte. Njihovo prizadevanje je pripomoglo k usklajevanju svetovnih smernic, napredku v kakovosti pripomočkov ter strokovnem znanju medicinskih sester glede zdravstvene oskrbe stome v slovenskem prostoru.

Danes vsi pripomočki za oskrbo stom na naročilnico za ortopedski medicinskotehnični pripomoček pacien-

Sl. 8. Pripomočki za oskrbo stome, vrečke, podloge, robčki, paste, posip (Oberstar, 2008; Interni, 2009).

Figure 8. The ostomy accessories, pouches, flats, kerchiefs, pastes, powder (Oberstar, 2008; Interni, 2009).

tom pripadajo brez doplačila. Navedeni so v seznamu medicinskotehničnih pripomočkov s šifrantom, medicinskimi kriteriji, pooblastili, postopki in cenovnimi standardi ZZS (ZZS, 2009). Seznam vključuje tako vrečke in kožne podloge kakor tudi dodatke, ki so potrebni za zaščito okolne kože, kot so paste in posipi.

Izbira pripomočka za oskrbo stome

Veliko število pripomočkov za oskrbo stome, ki jih imamo danes na razpolago, zagotavlja kakovostnejšo oskrbo pacientov s stomo, saj omogoča izbiro primerne pripomočka glede na želje in potrebe posameznika ter glede na zaplete, ki se lahko pri uporabi pojavijo. Pripomoček za oskrbo stome mora biti varen, zanesljiv in koži prijazen (Majcen Dvoršak, 2004). Pravilno izbrani pripomoček za oskrbo stome je osnova rehabilitacije pacienta s stomo. V procesu zdravstvene vzgoje je pacienta potrebno seznaniti z različnimi pripomočki in ga poučiti o njihovi pravilni uporabi.

Uporaba pripomočkov za oskrbo stome v Sloveniji

V nacionalni raziskavi o kakovosti življenja ljudi s stomo v Sloveniji so anketirance spraševali o vrsti pripomočkov za oskrbo stome, ki jih uporabljajo. 79 % anketirancev je odgovorilo, da uporablja dvodelni sistem, 17 % anketirancev uporablja enodelni sistem in 4 % anketirancev se irigirajo, kar pomeni, da si dnevno izpirajo črevo in za zaščito stome uporabljajo le kapo ali čep za stomo (Tomc Šalamun, Oberstar, 2008).

Proizvajalci pripomočkov za oskrbo stome trdijo, da je enodelni sistem pripomočka za oskrbo stome bolj diskreten, enostaven in higienski, v raziskavi pa je bilo ugotovljeno, da večji del pacientov s stomo uporablja dvodelni sistem. Irigacija je sistem, ki pacientu s stomo omogoča največjo kakovost življenja, pa vendar jo uporablja najmanjši odstotek pacientov s stomo. To si lahko razlagamo seveda s tem, da je irigacija priporočena le pacientom s kolonostomo, če le-ta nima kontraindikacij (Smolič, 2002).

Razprava

Do sredine 20. stoletja in še dlje so se v Sloveniji za oskrbo stom uporabljali gaza, staničevina in vata. V 70. letih prejšnjega stoletja so se začele spremembe v oskrbi pacientov s stomo. Nekateri pacienti s stomo so si iz tujine prikrbeli pas rudo, ki so ga

so namestili okoli pasu, pri čemer so se izločki zbirali v PVC-vrečko. V istem času je že bilo mogoče dobiti enodelno samolepilno vrečko proizvajalca Coloplast, katere uporaba pa je poleg sodobne oskrbe povzročila tudi negovalni problem, kajti lepilo, ki lepi vrečko na kožo, je povzročalo pogosta vnetja okolne kože stome, kamor se do ozdravitve kože nove vrečke ni dalo namestiti. V tem času so bili v svetu razviti novi materiali. Za zdravstveno nego stom ima velik pomen predvsem razvoj hidrokolooidne paste proizvajalca ConvaTec iz Anglije leta 1964. Razvoj hidrokolooidne paste je vplival na razvoj kožnih podlog iz hidrokolooidne mase. Na hidrokolooidni osnovi temeljijo vsi sodobni pripomočki za oskrbo stome. To pomeni, da se pripomočki dobro lepijo s kožo, ne povročajo alergij in poškodb kože, torej so prijazni za nošenje. Revolucijo je predstavljal dvodelni sistem proizvajalca Bristol-Myers Squibb, ki ga je bilo pri nas mogoče dobiti po letu 1978, vendar le za izjemne primere. Pripomočki so bili le za uporabo v bolnišnici, nekaj so jih pacienti dobili ob odpustu domov.

Članek je večinoma pripravljen na osnovi ustnega izročila oz. informacij, pridobljenih od medicinskih sester enterostomalnih terapevtk, ki so in še delujejo na tem specialnem področju zdravstvene nege v Sloveniji. Pisnih virov, razen nekaj slikovnega materiala, o razvoju pripomočkov za oskrbo stome v domači literaturi avtorici nista našli. Pisni viri in fotografije iz tuje literature so iz arhivov proizvajalcev pripomočkov za oskrbo stome. Članek je tako prvi zapis o razvoju pripomočkov za oskrbo stome v Sloveniji.

Sklep

Literature o oskrbi pacientov s pripomočki za oskrbo stome je zelo malo ali je skoraj ni. Večina informacij je pridobljenih od zdravstvenih delavcev, ki so se v teh letih trudili za izboljšanje kakovosti življenja pacientov s stomo.

Skozi zgodovino in glede na zbrane podatke vidimo, da so se proizvajalci poskušali približati vsem potrebam pacientov, in sicer tudi v sodelovanju z zdravstvenimi delavci, ki so ob oskrbi stom in zdravstveni negi opazili pomanjkljivosti in ugotavljali potrebe pacientov s stomo. Z velikimi spremembami, kot je razvoj hidrokolooidov, se je spremenila doktrina oskrbe stom in s tem izboljšala kakovost življenja pacientov s stomo. Danes je pacientom s stomo na razpolago veliko število različnih pripomočkov. Omogočen jim je izbor glede na njihove želje, potrebe in morebitne zaplete.

Pomembno vlogo pri izkoriščanju možnosti, ki jih ponujajo sodobni pripomočki za oskrbo stom, imajo

medicinske sestre enterostomalne terapevtke, ki s svojim aktivnim vključevanjem v okviru zdravstvene nege prenašajo informacije pacientom s stomo in njihovim svojcem oz. jih poučijo o pripomočkih in njihovi pravilni uporabi. Pacienti s stomo imajo v Sloveniji na razpolago veliko različnih pripomočkov za oskrbo stome različnih proizvajalcev, ki so dobavljivi na naročilnico za medicinskotehnični pripomoček, in razvejano mrežo pomoči medicinskih sester enterostomalnih terapevtk. Na koncu lahko še enkrat poudarimo, da smo v Sloveniji na področju oskrbe stom primerljivi z najboljšimi v svetovnem merilu.

Literatura

1. Majcen Dvoršak S. Pripomočki za oskrbo stom. In: Židanik S, Tušek - Bunc K, eds. Medicinsko-tehnični pripomočki: zbornik. 3. mariborski kongres družinske medicine, Maribor, 26.–27. november 2004. Ljubljana: Združenje zdravnikov družinske medicine Ljubljana SZD; 2004: 122–6.
2. Košorok P. Zgodovina izpeljanega črevesa in enterostomalne terapije. In: Zbornik predavanj Šole enterostomalne terapije, Ljubljana, jesen 2002. Ljubljana: Univerzitetni klinični center Ljubljana; 2002.
3. Smolič M. Razvoj enterostomalne terapije v Sloveniji. In: Zbornik predavanj Šole enterostomalne terapije, Ljubljana, jesen 2002. Ljubljana: Univerzitetni klinični center Ljubljana; 2002.
4. Tomc Šalamun D, Oberstar A. Are ostomates educated enough for quality of life? In: Klemenc D, Majcen Dvoršak S, Ščepanović D, Tomc Šalamun D, Vilar V, Kvas A, et al., eds. Proceedings with congress programme, 17th Biennial Congress Of The World Council of Enterostomal Therapists, Ljubljana, June 15–19, 2008. Ljubljana: Nurses and Midwives Association of Slovenia; 2008: 78.
5. Zima M. Pripomočki za nego stome. In: Kersnik J, ed. Poškodbe v osnovnem zdravstvu: zbornik predavanj, V. Kokaljevi dnevi, Kranjska Gora. 7.–9. 4. 2005. Ljubljana: Združenje zdravnikov družinske medicine, SZD; 2005: 23–5.

Viri

1. Adhesive coupling technology. Valencia Stoma-Medical, 2006.
2. Guyot M, Samardzic M, Heinrichs E-L, Cohen-Gillard S. Stomahe-sive™ in peristomal skin care. ConvaTec, A Bristol-Myers Squibb Company.
3. Interni arhiv Valencia Stoma-Medical, 2009.
4. Marlen Ostomy care products. Dostopno na: <http://marlenmfg.com/about-us.html> (5. 1. 2009).
5. Oberstar A. Osebni arhiv fotografij, 2008.
6. Pripomočki za nego stome. Valencia Stoma-Medical, 1995.
7. Two-Piece Assortment. Dostopno na: <http://www.us.coloplast.com/ECompany/USMed/Homepage.nsf/1989cec9be30ee68c12569ff0036969d/7c650404a5f18142c12573d8006013b0?OpenDocument> (4. 1. 2009).
8. Zima M. Osebni arhiv fotografij, 2003.
9. ZZZS. Pravica do medicinsko tehničnih pripomočkov. Dostopno na: <http://www.zzss.si/zzss/internet/zzss.nsf/o/B846D92B19FF348E-C1256E8D002C0D06> (4. 1. 2009).